

A Diognétosz-levél (fordította: Vanyó László)

Az apostoli atyák szövegkiadásában legutolsó helyen áll az úgynevezett Diognétoszhoz írt levél. Ezt az iratot semmilyen szempontból sem helyezhetjük az apostoli atyák korába, de mivel az ismertebb szöveggyűjtemények itt adnak helyt neki, mi is vele tesszük teljessé ennek a kötetnek az anyagát. Az eddigiekben már felfigyelhettünk arra, hogy az apostoli atyák szöveggyűjteményében, szűkebb értelemben Római Szent Kelemen hiteles levele, Antiochiai Ignác hét levele, Polikárpnak Filippiekhez írt levele, és a Papiasztól ránk maradt töredékek kapnak helyet, de tágabb értelmezésben – és ez inkább elfogadott – a szövegkiadások ide kapcsolják még a Didakhét (amely valójában az apostoli rendelkezések, konstitúciók közé tartozik), Hermasz Pásztorát, a II. Kelemen-levelet és a Barnabás-levelet (ezeket úgy is kezelhetjük mint apokrif iratokat), valamint a Quadratus-töredéket és a Diognétosz-levelet (melyeket inkább az apologéta atyák írásai közé sorolhatunk).

Az apostoli atyák írásainak szövegkiadásában mindegyik irat valamilyen formában – szerzője, megírásának ideje, vagy az irat tartalma révén – kapcsolódik ennek az időszaknak legtekintélyesebb személyiségeihez, de ezt a kapcsolatot semmilyen formában sem állíthatjuk a Diognétoszhoz írt levélről. Az apostoli atyák a zsidó hagyomány világában gyökereznek, a Diognétosz-levél a görög kultúra ismeretéből indul ki; az előbbiektől egyik sem óhajt az egyházon kívülállókhoz szólni, ez utóbbit pedig éppen ez készítette levelének megírására; azoknak görög nyelve nehézkes, mivel más anyanyelv szellemi világa áll mögöttük, ennek görögsége választékos, mesterien megformált.

A levél írója Diognétosznak, egy tekintélyes, de számunkra ismeretlen férfúnak három kérdésére felel meg: – Milyen valójában a keresztények által tisztelt Isten, akit másképpen kell tisztelni, mint ahogyan azt a zsidók és a görögök tették; miben nyilvánul meg a keresztényeknél oly ismert felebaráti szeretet; és miért olyan későn jelent meg itt a földön ez az új istentiszteleti forma? A három kérdés különösen gyakran merül fel a következő korszakban, s a keresztény apologéták írásai adnak rájuk részletesebb választ.

A levél címzettje igen előkelő ember lehetett, mivel a levél szerzője ugyanazzal a megszólítással illeti őt, mint Lukács az evangélium bevezetőjében Theophiloszt, vagy az Apostolok Cselekedeteiben Lüsziász Félix helytartót (vö.: ApCsel 23,26), hasonlóan tiszteli meg Pál ennek utódát, Festuszt (vö.: ApCsel 26,25).

A levél a korakeresztény nemzedékek példaadó életének egyik legszebb bemutatása az élet értelmét kereső vagy attól már elfordult pogány világ számára. A kereszténység tanításában azt domborítja ki, ami számukra fogható, a szent iratokból azt emeli ki, ami az ő szemükben elismerésre tarthat számot. A levél címzettje miatt, és talán a szerzője miatt is, nem támaszkodhat a zsidó-keresztény teológia kifejezésvilágára, de ezzel kerüli annak útvesztőit is. Éppen ezért a Diognétosz-levél az adott kor teológiai világának ismerete nélkül is, mindenki számára élvezhető olvasmány, leköti a kereszténységen kívül állók figyelmét is.

Címzettjének magas méltósága és a levél keletkezési idejének lehatárolása folytán többen, közöttük Lietzmann, azonosította címzettjét Marcus Aurelius császár (161–180) egyik, ugyancsak Diognétosz nevű nevelőjével, mások viszont más keresztény iratok paralelleinek figyelembevételével a III. század első harmadában keletkezettnek mondják, mivel úgy tűnik, hogy szerzője ismerte Ireneusz műveit, és némely ponton egyezést mutat Hippolütosz Refutatiojával, ezért némelyek őt tartják a levél szerzőjének. H.-I. Marrou viszont Alexandriai Kelemen írásának tekinti⁴⁷⁹. Az ókor és a középkor egyetlen egyházi írója sem említi a Diognétoszhoz írt levelet. Egészen rendkívüli, de mégsem cáfolt az a feltevés, hogy

⁴⁷⁹ Szerzőjére vonatkozó vélemények összefoglalását lásd: Quasten: Patrologie, Diognétosz-levél címszó alatt.

csiszolt stílusa és az időbeli lehatárolását segítő argumentumok hiánya miatt P. Thomsen felvetette, hogy szerzője egy XII-XIII. században élő bizánci tudós is lehetett⁴⁸⁰; legvalószínűbb azonban a III. század első harmadára való datálása.

Szövegét őrző kéziratának a sorsa ugyancsak rendkívülinek mondható. Az irat egyetlen, Strassburgban őrzött kéziratban maradt ránk Jusztinosz írásai között, de ez a kódex 1870. évben támadt tűzvész idején elpusztult, így szövege csak az addigi nyomtatásokból ismert.

A Diognétoszhoz írt levél fordításához a Didakhé bevezetőjében említett Bihlmeier-féle szövegkiadást vettük alapul.

Levél Diognétoszhoz

I. Mivel látom azt, kegyelmes Diognétosz, hogy mennyire törekedsz a keresztények vallását megismerni, s milyen alaposan és részletesen érdeklődsz irántuk; miféle istenben hisznek, őt hogyan szolgálják, egyikük sem tartja sokra a világot és megvetik a halált, nem tartják isteneknek azokat, akiket a görögök isteneknek tartanak, de nem tartják meg a zsidók babonáit sem, mekkora törődést tanúsítanak egymás iránt, s miért van az, hogy ez az új nemzedék vagy életforma csak most kelt életre, és nem korábban; méltányolom jóakarátú hajlandóságodat és kérem Istentől, aki nekünk a szólást és meghallgatást megadja, engedjen engem úgy szólni, hogy az neked, a hallgatónak leginkább javára váljon, és te azt olyanképpen hallgasd, hogy én se bánjam meg, amit mondtam.

II. 1. Most tehát tisztítsd meg elmédet minden előzőleg elfogadott nézettől, tégy félre minden megszokást, mely félrevezető, válj mintegy eredeti új emberré, hiszen új tanítást fogsz hallani, mint magad is beismered. Láss, ne csak a szemekkel, de elmédvel is, hogy igazában mik is azok a dolgok, mi anyaguk és formájuk, melyeket isteneknek mondotok és gondoltok! 2. Az egyik, nemde, kőből van, olyanból, melyen járunk, a másik ércből, nem különb azoknál az edényeknél, melyek mindennapi használatra készültek; ismét mások fából vannak, talán már korhadnak is; amaz ezüsből van, embernek kell vigyázni rá, nehogy ellopják; ismét mások vasból vannak, melyeket rozsdá emészt meg; emez cserépből van, nem becsesebb semmivel ama tárgynál, melyet a legkevésbé tiszteletreméltó szükségletre készítenek.⁴⁸¹ 3. Hát nem romlandó anyagból készülnek mindezek? Nemde, tűzön kalapálják? Nemde, egyiket fafaragó, másikat rézműves, harmadikat ezüstműves vagy fazekas alkotta? Mielőtt művészetük ilyen formákba öltötte volna, bármelyiket mássá is alakíthatta volna, sőt még most is alakíthatja. Ugyanazon anyagból készült edények, ha mesterükre találnak, emezekhez hasonlóan istenek is lehetnének.⁴⁸² 4. Nemde, a fordítottja is lehetséges, hogy mindazok, melyeket most imádtok, a többi emberi használati tárgyhoz hasonlóan edénnyé is alakíthatók? Hát nem vak-e mindegyik? Nem némák-e? Nem lélektelenek-e? Nem érzéketlenek-e? Nem mozdulatlanok-e? Hát nem korhad, nem rozsdásodik-e mindegyik? 5. Ezeket hívjátok isteneknek, nekik szolgáltok, hozzájuk imádkoztok, végül hozzájuk váltok hasonlónak! 6. A keresztényeket azért gyűlölitek, mert ezeket nem tartják isteneknek. 7. Ti ugyan azt gondoljátok, hogy dicsőítitek azokat, de nem vetitek meg őket sokkal inkább? Hát nem magatok teszitek nevetség tárgyává, akik az agyagszobrokat őrizet nélkül imádjátok, ugyanígy a kőszobrokat is, az arany- és ezüstsobrok mellé azonban éjjel-nappal öröket állítottok, zár alatt tartjátok, nehogy ellopják, hát nem ti

⁴⁸⁰ P. Thomsen: *Philologische Wochenschrift* (1930), p: 561–563.

⁴⁸¹ Vö. Arisztidész, *Apológia* III,2; Jusztinosz, *I Apológia* IX,3 (Óker. írók 8,20 és 69. old.); Tertullianus, *Védőbeszéd* XXIX,2 (Óker. írók 12,118. old.).

⁴⁸² Vö. Arisztidész, *Apológia* XIII,1 (Óker. írók 8,44. old.); Tertullianus, *Védőbeszéd* XII,2 (Óker. írók 12,86–87. old.); Clemens Alexandrinus, *Protrept.* IV,51,6.

gyalázzátok meg azokat?⁴⁸³ 8. A tisztelet, melyet megadtok nekik, inkább büntetés lenne számukra, ha éreznének. Ha pedig érzéketlenek, megcáfolnak titeket, akik vérrel és zsíros benső részekkel áldoztok nekik. 9. Közületek ki vállalná el ezt, ki túrné el azt, hogy így történjen vele? Ezen büntetést ember el nem viselné, mert érez és gondolkodik. A kő azonban elviseli, mert sem nem érez, sem nem gondolkodik.⁴⁸⁴ 10. Még több mindent is mondanék arról, miért nem szolgálnak a keresztények ilyen isteneknek, de ha ennyi nem tűnik elegendőnek, akkor fölöslegesnek vélhetem a többi előadását is.

III. 1. Úgy gondolom, a továbbiakban leginkább arról szeretnél hallani, miért nem azonos a keresztény vallás a zsidókéval. 2. A zsidók ugyanis, amennyiben a fent említett imádási formáktól távol tartják magukat, helyesen tisztelik az egy Istent, akit méltán a mindenség Uralkodójának is tartanak; amennyiben viszont az áldozatot a fent említettekhez hasonlóan mutatják be, tévednek.⁴⁸⁵ 3. Az érzéketlen és néma isteneknek áldozó görögök ugyanis az esztelenség bizonyítékát szolgáltatják, mert azt gondolják, azért kell áldozatot ajánlani az istennek, mivel rászorul, ami nyilván inkább bolondságnak tartandó, semmint istentiszteletnek. 4. Ő teremtette ugyanis az eget és a földet és mindent, ami rajta van (Kiv 20,11; Zsolt 145,6; ApCsel 14,15), ő nem szorul rá semmire azok közül, melyet neki visszaadnak, mert ő adta azokat a viszonzóknak. 5. Úgy tűnik nekem, hogy nincs különbség semmilyen tekintetben azok között, akik úgy vélik, hogy vér-, tömjén-, és égő áldozattal tesznek eleget tiszteletének és ezzel kifizethetik, s azok között, akik ugyanezt a megbecsülést mutatják a néma bálványok iránt⁴⁸⁶; ezek annak adják, ami nem tudja elfogadni, azok pedig annak, akinek mindezekre nincs szüksége.

IV. 1. Úgy gondolom, nem szükséges felvilágosítanom téged az ételek körül csapott vaklármájukról, a szombattal kapcsolatos balhiedelmeikről, a körülmetélkedés miatti büszkélkedésükről, a böjtök és az újhold körüli színlelésükről, melyek fölösleges és nevetséges dolgok. 2. Hisz hogyan volna helytelen Isten teremtményei közül, melyeket az ember hasznára alkotott, egyeseket jókként elfogadni, másokat haszontalanokként és fölöslegesekként elutasítani? 3. Hogyan volna istentelen dolog meghazudtolni Istent azzal, hogy szombatnap tiltja a jócselekedetet?⁴⁸⁷ 4. Hogyan volna nevetséges dolog úgy büszkélkedni a test megcsonkításával, mint a kiválasztottság tanújelével, mintha ezért kiváltképpen szeretné őket Isten?⁴⁸⁸ 5. Állandóan a csillagok járását és a Holdat lesik, éppúgy a hónapokat és a napokat. Saját tetszésük szerint osztják fel Isten üdvrendjének és az időknek változásait, ünnepnapokra és gyásznapiakra. Ki az, aki ezt a vallásosság, és nem sokkal inkább az esztelenség jelének veszi?⁴⁸⁹ 6. Úgy gondolom, eleget megtudtál arról, hogy a keresztények joggal tartózkodnak az általános tévedésekről⁴⁹⁰ és hiábavalóságoktól, de a zsidók kicsinyes körülményeskedéseitől és rátartiságától is; azt azonban ne is várd, hogy vallásuk misztériumát embertől megtanulhatod.⁴⁹¹

⁴⁸³ Vö. Jusztinosz, 1 Apológia IX,3 (Óker. írók 8,69. old.).

⁴⁸⁴ Vö. Tertullianus, Védőbeszéd XII,6 (Óker. írók 12,87 és 114. old.); Clemens Alexandrinus, Protrept., VIII,79,6; IV,50,5-51,1.

⁴⁸⁵ Vö. Arisztidész, Apológia XIV,2 (Óker. írók 8,49. old.).

⁴⁸⁶ A 2. szakaszban mondott elismerő szavakat mérsékli, amikor a tiszteletadás módját illetően hasonlóságot lát a zsidók és pogányok között.

⁴⁸⁷ Vö. Mk 3,4; Clemens Alexandrinus, Strm I,13,1.

⁴⁸⁸ Philón megemlítette már, hogy a körülmetélkedés miatt gúnyolták a zsidókat (Spec. Leg., I,2; Kelszosz is vitatta, vö. Contra Celsum V,41).

⁴⁸⁹ Vö. 4,10; Ps-Clementinae Hom. XIX,22,2-9.

⁴⁹⁰ Az „általános tévedés” szó szerinti fordítás, a zsidókra és pogányokra egyformán, közösen (koiné) jellemző tévedést jelenti.

⁴⁹¹ A „vallás misztériuma” vö. 1Tim 3,16-tal. Az átfogó fogalom tartalmát a VIII. fejezettől kezdve bontja ki. Beletartozik a teremtés, a Fiú elküldése, a keresztény erkölcsi élet is.

V. 1. A keresztényeket sem területi, sem nyelvi szempontból, még faji szempontból sem lehet megkülönböztetni a többi embertől. 2. Sehol nincsenek olyan városok, melyekben, mint sajátjukban lagnának, nincs külön nyelvük sem, melyet beszélnek, nincs sajátos, rájuk jellemző életmódjuk. 3. Nem gondolkodás és bölcselkedés révén jöttek rá a tanításra, nem is kíváncsi emberek eszmefuttatásai által, nem is emberi tételeket vallanak, mint mások.⁴⁹² 4. Görög és barbár városokban egyformán laknak, kinek mi jutott osztályrészül étkezés és öltözködés tekintetében alkalmazkodnak azon vidék szokásaihoz, s az élet egyéb területén mutatkozik a közösségi életük alkotmánya különösnek és elismerten meglepődnek. 5. Saját hazájukban laknak, de mégis jövevényekként; mindenben részt vesznek polgárokként, de mindent elviselnek, mint idegenek; bárhol, idegenben is otthon vannak, de minden haza idegen számukra.⁴⁹³ 6. Mint mindenki más, házasodnak, gyermeket nemzenek, de a magzatot nem hajtják el. 7. Közös az asztal, melyhez letelepednek, de nem közös az ágy.⁴⁹⁴ 8. Testben vannak ugyan, de nem a test szerint élnek.⁴⁹⁵ 9. A földön időznek, de a mennyben van polgárságuk.⁴⁹⁶ 10. Engedelmeskednek a meghatározott törvényeknek, de életükkel felülmúlják a törvényeket. 11. Mindenkit szeretnek, mindenki üldözi őket. 12. Félreismerik őket, elítélik őket; halálra adják őket, de életre támadnak. 13. Szegények, és sokakat gazdagítanak (vö.: 2Kor 6,10); mindenben szűkölködnek, és mindenben bővelkednek. 14. Gyalázzák őket, és a gyalázatban megdicsőülnek; káromolják őket, és megigazulnak. 15. Szidják őket, és ők áldást mondanak (vö.: 1Kor 4,22). Megalázzák őket, és ők tiszteletet tanúsítanak. 16. Jótevők, akiket gonosztevőkként büntetnek; amikor megkínózzák őket, örvendenek, mint akik életre támadtak. 17. A zsidók küzdenek ellenük, mint tőlük idegenek ellen, a görögök üldözik őket; de akik gyűlölik őket, nem tudják megmondani a gyűlöletük okát.⁴⁹⁷

VI. 1. Egészen egyszerűen: ami a testben a lélek, azok a keresztények a világban. 2. A lélek áthatja a test minden tagját⁴⁹⁸, ugyanúgy jelen vannak a keresztények a világ városaiban. 3. A lélek is a testben lakik, de nem a testből való⁴⁹⁹; a keresztények is a világban vannak, de nem e világból valók. 4. Láthatatlan a lélek, melyet a látható test börtönöz be⁵⁰⁰; a keresztényeket is úgy lehet megismerni, mint akik a világban vannak, de vallásuk láthatatlan marad. 5. A test gyűlöli a lelket és küzd ellene, noha a lélek nem követ el ellene semmi igazságtalanságot, csak akadályozza a gyönyörök élvezetében⁵⁰¹; a világ is gyűlöli a

⁴⁹² A gondolkodók és bölcselők a görögök, a „kíváncsiskodók” a zsidók (vö. IV,6-tal).

⁴⁹³ A szerző felfogása kozmopolita. Philón szerint Ádám volt az első kozmopolita (Op. mundi 142 kk); az eszmének (a kozmopolitizmusnak) lelkes propagálói voltak a sztoikusok (Epiktetosz, Diss., I,9,1-6; III,24,66).

⁴⁹⁴ Vö. Tertullianus, Védőbeszéd XXXIX,11 (Óker. írók 12,129. old.); Jusztinosz, 1 Apológia XXVII,1 (Óker. írók 8,84-85. old.).

⁴⁹⁵ Vö. 2Kor 10,3.

⁴⁹⁶ Vö. Fil 3,20.

⁴⁹⁷ V,11-17 szoros; kapcsolatot mutat az 1Kor 4,10-12-vel, a 2Kor 4,7-12-vel, a 6,4-10-zel. Továbbá vö. Epiktetosz Diss., II,19,24; III,5,9; 12,10; 22,54. „küzdenek ellenük, mint tőlük idegen ellen”, azaz a zsidók pogányoknak nézik a keresztényeket.

⁴⁹⁸ A test és lélek kapcsolatáról vallott sztoikus felfogást követi, ugyanakkor a keresztényeket a világban mindenütt jelenlevő „világléleknek” is tekinti (vö. Platón, Timaios 34 b.).

⁴⁹⁹ Vö. Platón, Phaidrosz 245c-250c; Philón, De migr., 200; Jn 15,19; 17,11; 14,16.

⁵⁰⁰ Vö. Platón, Phaidón 82e; 83c-d; 79a-b; Pihlón, De somn., 173 és 135; Origenes, Contra Celsum VIII,53.

⁵⁰¹ A gyönyöröknek való ellenálláshoz; Platón, Phaidón 81b; 83b; 94b; 114d-e; Philón, All., III,158; Gigant., 40; De agric., 22; De migrat., 18; 1Pét 2,11. 7. A szövegnek nincs eszkatologikus jelentése, mint J.B. Bauer (An Diognet VI, Vigiliae Christianae 17,1963, 207-210) magyarázza. Zsidókeresztény elemeknek az írásban nincs nyoma. Az apologétáknál ismert nézet, hogy Isten a keresztények imájára feltartóztatja a fenyegető véget (vö.: Arisztidész, Apológia XVI,6; Jusztinosz 1 Apológia LXV,1; 2 Apológia VII,1; Óker. írók 8,55-56; 99,125. old.); Tertullianus Védőbeszéd XXXII,1 (Óker. írók 12,120. old.). A levélben ugyanaz a filozófiai tradíció él, amely megvan Athénagorasz Kérvény 6,3-ban, Theophilosz Autolükoszhoz II,14-ben (Óker. írók 8,367 és 471. old.).

keresztényeket, akik semmilyen igazságtalanságot nem követnek el, csak ellenállnak gyönyöreinek. 6. A lélek szereti a testet, mely őt gyűlöli, és a test tagjait is; a keresztények is szeretik azokat, akik gyűlölik őket. 7. A lélek ugyan a testbe van zárva, de a lélek tartja össze a testet; így vannak a keresztények is, a világba vannak zárva, mint börtönbe, de mégis ők tartják össze a világot. 8. Halhatatlan a lélek, mely halandó hajlékban lakik⁵⁰²; a keresztények is mulandó dolgok közepette zarándokolnak, a mennyben várják a romolhatatlanságot. 9. Ha étel és ital dolgában mostohán bánnak vele, a lélek jobbá válik⁵⁰³; a keresztények is sokasodnak, noha naponta üldözik őket. 10. Isten rendelte őket erre a helyre, nem lenne illendő elhagyniuk azt.⁵⁰⁴

VII. 1. Nem földi találmány adatott nekik, mint mondtam, nem is halandó gondolatok gondos őrzésére méltattak, nem is emberi misztériumok rendjét bízták rájuk. 2. Ezzel szemben valóban a mindenható és teremtő Isten, aki láthatatlan, maga plántálta szívükbe a mennyei, szent tanítást, és erősítette meg azt ott. Nem úgy, ahogyan azt valaki elképzelhetné, hogy alattvalót, vagy küldöttet, vagy azok egyikét küldte el, akikre a föld és ég rendjének felügyelete bízott, hanem magát a mindenség Alkotóját és Teremtőjét, aki az eget és a földet teremtette, ki határok közé zárta a tengert, akinek misztériumát minden elem hűségesen őrzi, akitől a Nap kapta a feladatot, hogy a nappalok mértékét megfussa, akinek engedelmeskedik a Hold, amikor megparancsolja neki, hogy éjjel világítson, akinek engedelmeskedve követik a csillagok a Hold pályáját; ő rendez el mindent, ő határoz meg mindent, őneki rendelődik alá minden, az ég és ami az égben van, a föld és ami a Földön van, a tenger és minden, ami a tengerben van, tűz, levegő, mélységek, amik a magasságokban vannak, amik a mélységekben vannak, amik a kettő között vannak; őt küldte tehát hozzájuk.⁵⁰⁵ 3. Talán félelem keltésére, rettenet keltésére, zsarnokságra küldte volna, mint egyesek gondolnák? 4. Egyáltalán nem; hanem szeretettel és szelídséggel küldte, mint király küldte a királyfit, emberként küldte az emberekhez, megváltóként küldte, hogy meggyőzzön, ne pedig kényszerítsen; Istenben ugyanis nincs erőszak.⁵⁰⁶ 5. Azért küldte, hogy hívjon, nem azért, hogy büntessen; úgy küldte, mint aki szeret, nem úgy, mint aki ítél.⁵⁰⁷ 6. El fogja küldeni bíróként is, s eljövételének ki állhat ellent? 7. Nem látod, vadállatok elé dobják őket, hogy megtagadják az Urat, s nem győznek fölöttük? 8. Nem látod, minél többet kínoznak meg közülük, a többiek száma annál inkább növekszik? 9. Nem emberi műnek látszik ez; ez Isten ereje, az ő jelenlétének bizonyága.⁵⁰⁸

VIII. 1. Egyáltalán az emberek közül ki tudta az ő eljövele előtt, hogy Isten kicsoda? 2. Vagy a hitelt érdemlő filozófusok üres és szószátyár tanait fogadod el, akik közül egyesek a tüzet tartották istennek (melyre jutnak majd, ezt nevezvén Istennek), mások a vizet, ismét mások az Isten által teremtett elemek valamelyikét.⁵⁰⁹ 3. Ha eme állítások bármelyike elfogadható, bármely teremtmény ugyanúgy istennek tűnhet. 4. Szemfényvesztők csalása és mutatványa azonban mindez. 5. Egyetlen ember sem látta, nem ismerte, hanem ő maga mutatta meg magát.⁵¹⁰ 6. A hit által mutatkozott meg, mely által egyedül lehet felfogni

⁵⁰² Vö. Platón, Phaidón 10e; 105c-107a; Phaidrós 245c-246a.

⁵⁰³ Szókratész ismételt kijelentése, vö. Platón, Állam X,612a; Philón, Vita Mosis I,28; De gig., 14. Az utolsó mondatot vö. Tertullianus, Védőbeszéd L,13-mal (Óker. írók 12,148. old.).

⁵⁰⁴ Vö.: Epiktetosz, Diss., I,9,16; III,1,19 és 24,99.

⁵⁰⁵ Hymnuszszzerű rész, feltehetően liturgikus mintára nyúlik vissza.

⁵⁰⁶ Vö. Irenaeus, AH,V,1,1 (Harvey II,314kk); IV,37,I (Harvey II,230. old.); Origenes, Contra Celsum II,76; Clemens Alexandrinus, Quis Dives salvetur? X,2.

⁵⁰⁷ Vö. Mk 2,17; Jn 3,16.

⁵⁰⁸ 7-9. Vö. Minucius Felix, Oct., 37,4-6.

⁵⁰⁹ Vö. Tatianosz, Beszéd a görögök ellen 2,1 (Óker. írók 8,316. old.).

⁵¹⁰ Vö. Jn 1,18; 5,37; 6,46; 1Jn 4,10; Mt 11,27.

Istent.⁵¹¹ 7. Isten ugyanis a mindenség Megalkotója és Uralkodója, aki mindent teremtett és elrendezett, nemcsak emberszerető, de nagylelkű is. 8. Ilyen volt tehát, most is ilyen Ő, ilyen is lesz, jóságos, aki nem haragszik, igaz, aki egyedül jó.⁵¹² 9. Miután megfogalmazta hatalmas és kimondhatatlan gondolatát, azt senki mással nem közölte, egyedül gyermekével.⁵¹³ 10. Amíg bölcs elhatározását őrizte és titokban tartotta, úgy tűnt, nem törődik velünk és nem gondol ránk. 11. Amikor azonban szeretett Fia által kinyilatkoztatta, nyilvánvalóvá tette mindazt, amit kezdettől fogva készített, mindent egyszerre megadott nekünk, javainak részességét, látását és felfogását, amit közülünk ki remélt volna valaha?

IX. 1. Mindent elrendezett hát magában gyermekével együtt, egészen az elmúlt időkig hagyta, hogy rendetlen vonzásokban sodródjunk, amint nekünk tetszett, gyönyörökben, vágyakban tévelyegjünk.⁵¹⁴ Nem lelte azonban örömét bűneinkben, csupán eltúrte azokat, nem is lelte kedvét bennünk a gonoszság korában, most azonban, megteremtve az igazságosság korát, hogy mi, akik az elmúlt időben megbizonyosodhattunk arról, saját tetteinkből eredően méltatlanok vagyunk az életre, most azonban, Isten jósága révén az életre méltattunk, az is világossá vált így, hogy akik saját erőnkől Isten országába bejutni képtelenek vagyunk, Isten erejében erre képesek lettünk. 2. Miután pedig gonoszságunk betelt, s egészen nyilvánvalóvá lett, hogy annak béreként büntetést és halált lehet remélni, eljött az idő, amikor Isten elhatározta immár jóságának és hatalmának kinyilvánítását (Istennek micsoda túlradó szeretete és emberszeretete!⁵¹⁵), nem gyűlölt minket és nem törölt el, gonoszságainkat nem tartotta számon, hanem nagylelkű volt, eltúrte, irgalmasan magára vette bűneinket, ő maga adta oda saját Fiát váltságul bűneinkért (vö.: 1Pét 3,18), a romlatlant a romlottért, a halhatatlant a halandóért. 3. Mi más fedhette volna be bűneinket, mint az Ő igazságossága? 4. Miben másban lett volna megigazulásunk, akik törvény nélkül és istentelenek voltunk, mint Isten egy Fiában? 5. Mily édes csere, mily kifürkészhetetlen mű, mily nem remélt jótétemény! Mert sokak gonoszságát fedi be egy igazzal, egyetlen egy igaz voltával viszont sok törvényen kívülit tesz igazzá.⁵¹⁶ 6. Az előző időkben természetünk életképtelensége igazolódott be, most viszont a Megváltót megmutatva, igazolta, a kilátástalant is lehetséges megmenteni, mindkettővel az volt a célja, hogy higgyünk jóságában, őt higgyük táplálónak, atyának, tanítónak, tanácsadónak, orvosnak, értelemnek, fénynek, tisztességnek, dicsőségnek, erőnek, életnek, nem törődve élelemmel, ruhával.

X. 1. Ha ezt a hitet kívánod te is, mindenekelőtt az Atya ismeretére jutsz el. 2. Isten ugyanis szerette az embereket, akikért a világot megalkotta⁵¹⁷, nekik rendelt alá mindent, ami a földön van, értelmet, szót adott nekik⁵¹⁸, egyedül nekik engedte meg, hogy feltekintsenek

⁵¹¹ Clemens Alexandrinus, Protr., I,20,3.

⁵¹² Vö. Platón, Phaidón 80a-b; Origenes, Contra Celsum IV,24; Athénagorasz, Kérvény 10,1; 22,2 és 5 (Óker. írók 8,371 és 385-86. old.); Arisztidész, Apológia, IV,1 (Óker. írók 8,22. old.); Clemens Alexandrinus, Protr., VI,69,3. Lk 6,35; Róm 2,4; 1Pét 2,3; 1 Kelemen-levél LVI,16; LX,1; Athénagorasz, Kérvény 26,2 (Óker. írók 8,393. old.).

⁵¹³ A „gyermek” itt a Fiút jelenti, a szerző a „paisz” szót használja.

⁵¹⁴ Hasonló kifejezések Melitón A húsvétről 57 (Óker. írók 8,537. old.). A bűn azonosítása a vágyakkal és élvezetekkel, vö. Melitón, A húsvétről 50 (Óker. írók 8,536. old.); Platón, Törvények IX,863e.

⁵¹⁵ „Isten túlradó szeretete” kifejezés Clemens Alexandrinusnál, Protr., IX,82,2-ben; Melitón A húsvétről 31 és 37-ben (Óker. írók 8,532 és 547. old.); Epiktetosz, Diss. I,4,29; 16,8; III,1,29.

⁵¹⁶ Vö. Clemens Alexandrinus, Protr., XI,1 11,3. A „bűn befedése” egyedülálló kifejezés a patrisztikus írásokban, máshol nem is fordul elő.

⁵¹⁷ Vö.: Jn 3,16; Hermasz, Parancsolat XII,IV,2; Arisztidész, Apológia I,3; Jusztinosz, 1 Apológia X,2; 2 Apológia IV,2; V,2; Theophilosz, Autolükoszhoz II,10 (Óker. írók 8,16; 70; 123-124; 465. old.).

⁵¹⁸ „értelmet, szót adott nekik” – vö. Jusztinosz, 1 Apológia, XXVIII,3; Athénagorasz, A feltámadásról 12,3 (Óker. írók 8,85; 420-421. old.).

rá⁵¹⁹, akiket saját képmására teremtett, akikhez elküldte egyszülött Fiát (vö.: 1Jn 4,9), akiknek megígérte a mennyek országát⁵²⁰, és meg is adja azoknak, akik őt szeretik. 3. Felismered-e, mekkora öröme teljesedik be? Vagy hogyan szereted azt, aki téged előbb szeretett? 4. Amikor szeretsz, akkor leszel utánzója az ő jóságának. Ne csodálkozz, hogy az ember Isten utánzója lehet, mert az ő akaratával lehet az. 5. A boldogság nem abban áll, hogy elnyomod a felebarátot, hogy az erőtlenebbnél többet akarsz birtokolni, nem a harácsolásban, nem a gyöngébbek elnyomásában, mindezekben nem is lehet utánozni Istent, mert mindezek távol vannak fenségétől. 6. Aki viszont felebarátja terhet viseli⁵²¹, aki jobb sorsban lévén, jóakaratóan segít a szegényebbekben, aki Istentől kapott birtokát a rászoruló rendelkezésére bocsátja⁵²², istenévé válva azoknak, akik tőle kapnak, az Isten utánzója! 7. Akkor a földön élve is látni fogod, hogy Isten uralkodik a mennyben, Isten titkairól kezdesz beszélni, akkor csodálni és szeretni fogod azokat, akiket azért üldöznek, mert nem akarják megtagadni Istent; akkor felismered majd a világ csalárdságát és tévedését, amikor a mennyei életet megismered; akkor veted meg majd az itteni látszathalált, amikor az igazi haláltól félni kezdesz, mely azoknak van fenntartva, akik örök tűzre ítéltetnek, mely mindvégig gyötri azokat, akiket kiszolgáltatnak neki.⁵²³ 8. Akkor csodálni fogod azokat, akik az igazságosságért eltűrik ezt a tüzet, mely ideiglenes, és boldog leszel, amikor felismered ama másik tüzet.⁵²⁴

*

XI. 1.⁵²⁵ Nem idegen dolgokról beszélek⁵²⁶ és nem lehetetlen dolgokat kutatok, hanem, miután az apostolok tanítványa lettem, a népek tanítója vagyok. A hagyománnyal sáfarkodom azok között, akik az igazság tanítványai lettek, méltán. 2. Akit helyesen tanítottak és a szeretetreméltó Igében újjászületett, hogyné kívánná világosan tudni mindazt, amit az Ige a tanítványoknak világosan megtanított, akiknek megjelenve kinyilatkoztatást adott, bizalmasan társalogva velük, akit a hitetlenek nem értettek meg, a hívők megértettek, és általa megismerték az Atya misztériumait. 3. Miért küldte el az Igét, hogy a világnak megjelenjék? Akit a nép meggyalázott⁵²⁷, az apostolok hirdettek, akiben hittek a pogányok. 4. Ő az, aki kezdettől fogva volt, aki újként jelent meg, aki ősinék bizonyult, aki mindenkor ifjúként születik a szentek szívében.⁵²⁸ 5. Ő az örök, akit ma Fiúként ismerünk meg, aki gazdagítja az

⁵¹⁹ „egyedül nekik engedte meg, hogy feltekintsenek rá” – vö. Minucius Felix, Oct., 17,2; Tertullianus, Védőbeszéd XVII,6 (Óker. írók 12,94. old.).

⁵²⁰ „a mennyek országát” – a szerző nem „baszileia tón uranón”-t ír, hanem a „mennyben levő királyságot” (baszileia hé en tó uranó), jobban spiritualizálja a fogalmat.

⁵²¹ Vö. Gal 6,2; Philón Virt., 168 kk; De fuga 29; Legatio ad Gaium 50.

⁵²² „a rászoruló rendelkezésére bocsátja” – vö. Didakhé IV,8; Barnabás-levél XIX,8; 1 Kelemen-levél XXXVIII,2.

⁵²³ Vö. Clemens Alexandrinus, Protrept., XII,118,4.

⁵²⁴ Vö. Jusztinosz, 1 Apológia XXI,6; LIV,2; 2 Apológia IX,1; Párbeszéd LXV,4; Athénagorasz, Kérvény 31,3-4 (Óker. írók 8,81; 107; 127; 187; 400. old.); Tertullianus, Védőbeszéd XVIII,3; XLVIII,13 (Óker. írók 12,95 és 145. old.). A szöveg hirtelen megszakad, valószínűleg hiányos.

⁵²⁵ XI. kk. Az utolsó két fejezet kapcsolata az előzőkkel és eredete, műfaji jellege nagyon vitatott. Lehet vízkeresztvi vagy húsvéti homília részlete, keletkezhetett a II. század és III. század elején Alexandriában, vagy a IV. század elején egészítették ki a két fejezettel az írásművet, hogy a kereszténység győzelmét így ünnepejjék a pogányság fölött.

⁵²⁶ „idegen dolog”, ami a tradíciótól eltérő. Ilyen értelemben használja a kifejezést a Zsid 13,9; Hermasz Példázat VIII, VI,5.

⁵²⁷ „a nép” itt Izrael, vö. 1. Kelemen-levél LV,6; Barnabás-levél VIII,1; XII,6; Hermasz, Látomás II, III,4.

⁵²⁸ Vö. Acta Petri 20; „hunc magnum et minimum, formosum et foedum, iuvenem et senem, tempore adparentem et in aeternum utique ivisibilem”.

egyházat, és az egyszerű kegyelem megsokszorozódik a szentekben⁵²⁹, megértést ad, megvilágosítja a misztériumokat, meghirdeti az időket, örvend a hívőkben, magát ajándékozza a keresőknek, azoknak, akik a hit fogalmát nem szegik meg, az atyák által adott határokat nem lépik túl.⁵³⁰ 6. Véget ér a törvénytől való félelem, felismerést nyer a próféták kegyelme, szilárd az evangélium, az apostolok hagyományát őrzik, az egyház kegyelme pedig örvend. 7. Ezt a kegyelmet az ismeri meg, aki nem szomorkodik, az Ige szól azok által, akik által szólni akar, és amikor akar. 8. Mindezeket a minket meghívó Ige akaratának indítására mondtuk el, buzgalommal, hogy a szeretetből nekünk kinyilatkoztatott dolgoknak ti is részesei legyetek.

XII. 1. Mind akik elnyertétek, hallgassátok figyelemmel, mi mindent készít Isten azoknak, akik őt helyesen szeretik⁵³¹, a gyönyörűség paradicsomává válnak, szépen sarjadó, dús gyümölcsű fa terem bennük, melyet tarka gyümölcsök ékesítenek. 2. Az élet és a tudás fáját ültetik erre a területre; de nem a tudás fája ront meg, hanem az engedetlenség fája.⁵³² 3. Nem hiábavalóan íratott meg, hogy Isten az élet és a tudás fáját ültette a paradicsom közepére kezdetben (vö.: Ter 2,9), az életet a tudás által mutatva meg. Mert a tudással nem tisztán éltek, a kígyó kezdetben levő csalása révén lemeztelenedtek. 4. Nincsen ugyanis élet tudás nélkül, sem biztos tudás igai élet nélkül. Ezért volt a két fa egymás mellé ültetve. 5. Ezt belátva, az apostol leleplezi azt a tudást, melyet az igazság életre vonatkozó parancsa nélkül gyakorolnak; amikor így szól: „a tudás felfuvalkodottá tesz, a szeretet épít” (1Kor 8,12). 6. Aki ugyanis azt gondolja, valamit is tud, az igazi tudás nélkül, melyet az élet is tanúsít, az nem tud az a kígyó csalásának áldozata, mert nem szereti az életet. Aki viszont féltő tisztelettel ismer, és életet keresve plántál reményben, az a gyümölcsöt is várhatja. 7. A szív legyen neked a tudás, az élet pedig az igaz tanítás, melyet befogadsz. 8. Ha ennek fáját hordozod és ennek gyümölcséből veszel, azt élvezed mindig, ami Isten előtt kedves, amit a kígyó nem érintett, és a tévely nem mocskolt be, Éva sem megrontott, hanem hitt mint a Szűz. 9. Megmutatkozik az üdvösség, az apostolok értették, eljön az Úr pasckája, az idők egyesülnek, a világgal is harmonizálnak, a szenteket tanító Ige örvend, aki által az Atyát dicsőítik, akinek dicsőség legyen mindörökké, Amen.⁵³³

⁵²⁹ „a szentekben bontakozó kegyelem sokszorozódik”, „hapsumené kharisz” kifejezésre W. Bauer (Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur, Giessen, 1928, 134. old. s. v. „hapló”) megadja ezt a helyet az „einfache Gnade” jelentéssel. A helyet F. X. Funk (Patres Apostolici I,411. old.) „expansa gratia”-val, P. Roasenda „gratia diffusa”-val fordítja (In Epistulae ad Diognetum XI-XII Capita Adnotatio, Aevum, 1935, 249. old.). Ezzel azonos jelentést tulajdonít a helynek G. W. H. Lampe, A Greek Patristic Lexicon (188 G). A „haplumené” mindkét fordítása (expansa, diffusa) főként Alexandriai Kelemen szóhasználatát tartja szem előtt, akinél a kifejezés a kereszten kitárt karokkal szenvedő Krisztusra vonatkozott. Ilyen értelemben vált örökletes kifejezéssé a IV. századi keresztény írónál, főleg a kappadokiaiaknál. K. Lake így fordítja: „and grace is unfolded and multiplied among the saints” (Apostolic Fathers II,375. old.). Amennyiben W. Bauer megjegyzése szerint a késői görög nyelvhasználatban a „hapló” jelentése „ein fach machen”, akkor a szöveg „az egyszerűvé tett kegyelem sokszorozódásáról”, „gazdagodásáról” beszél. Ez feltételezi az „egyszerűség” enkratita eszméjét, ami egyiptomi környezet feltételezésével érthető, noha nincs összhangban a levél első tíz fejezetével.

⁵³⁰ „a határokat nem lépik túl” vö. Péld 22,38.

⁵³¹ Róm 8,29; 1Kor 2,9; Jak 1,12; 2,5; Ter 2,15; 3,23 kk; Ez 28,13; 31,9; Joel 2,3; Sir 1,10.

⁵³² Vö. Theophilosz, Autolükoszhoz II,25 (Óker. írók 8,480. old.), szinte szó szerint egyezik a hellyel.

⁵³³ A hely homályos, romlott. Nem tudjuk, mit ért az „idők egyesítésén”, „összegyűjtésén”. A „kairoi” helyett egyes kiadások „kéroi”-t olvasnak. „a világgal is harmonizálnak” – K. Wengst „metakoszmia”-t olvas.